

9. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – К., 1983.– Т. 1. – 234с.

This article discovers the problem of educating of five-year-old children, which according to Ukrainian law «On pre-school education» have to study at different educational institutions. Content, forms and methods of teaching and educating of five-year-old children at school, children's institution and by individual education are shown.

Key words: *children's institution, five-year-old children, individual education, content, methods, teaching, education, forms.*

УДК 811.161.2'38:811.161.2'242

Леся Лужецька (Дрогобич)

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ ЯК СКЛАДНИК МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті акцентовано увагу на деяких проблемах мовної культури людини, зокрема обґрунтовано значущість невербальних засобів спілкування як складника мовленнєвої культури особистості для процесу комунікації, підкреслено необхідність доречного використання мовцем цих засобів для більшої переконливості мовлення і позитивного його впливу на співрозмовника. Розкрито сутність поняття «невербальні засоби спілкування», підкреслено значення цих засобів для вираження її емоційності мовлення. Розглянуто погляди окремих учених на міміку, жести, погляд, позу мовця та деякі інші компоненти невербальної комунікації. Наголошено на необхідності вміло поєднувати несловесні засоби спілкування із словесними у конкретній мовленнєвій ситуації.

Ключові слова: *мовленнєва культура, словесне мовлення, невербальні засоби спілкування, міміка, поза, жести, погляд.*

Постановка проблеми. «Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнаціонального спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника», – писав В.Русанівський [4, 4].

Сьогодні, коли українська мова, одержавши статус державної, розширює сферу свого функціонування, зростає увага до культури усного та писемного мовлення. Стає престижно розмовляти гарною українською мовою, приходиться розуміння того, що добре знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей. Основи вмілого користування мовою закладаються з дитинства, тому так важливо прищепити дітям

ще в школі почуття відповідального ставлення до мови як найважливішого засобу людського спілкування, виробити в них навички не лише правильного, а й майстерного вживання мовних засобів відповідно до конкретної комунікативної ситуації... [3, 7].

Культура мовлення – це духовне обличчя людини, перша і чи не найважливіша ознака загальної культури особистості. Тож не дарма вихованню і дбайливому плеканню мовленнєвої культури приділяється велика увага і в численних працях відомих учених, мовознавців, і у вагомих доробках учителів, громадських та культурних діячів. Та й кожен, хто вважає себе не байдужим до рідної мови, відповідальним за її долю, має дослухатися до слів М.Рильського у високому прагненні зберегти рідну мову, її красу й чистоту:

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде...

Відомо, що основою мовленнєвої культури є грамотність, тобто дотримання загальноприйнятих літературних норм, таких як: фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних. Але цим поняття мовленнєвої культури не вичерпується, адже воно, на думку дослідників, надзвичайно складне й об'ємне і включає в себе загальноприйнятий мовленнєвий етикет: формули вітання, прощання, вибачення тощо. Важливою і невід'ємною складовою мовленнєвої культури людини є також невербальні засоби спілкування. Тож у цій статті зацентруємо увагу саме на невербальних засобах спілкування, які увиразнюють мовлення, надають йому гнучкості й переконливості і разом із доречно вжитими мовними засобами забезпечують високу культуру мовлення, полегшують спілкування між людьми.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки питання мовленнєвої культури ніколи не втрачають своєї актуальності, щоразу постають перед мовцями у нових аспектах, то й дослідники цих питань намагаються висвітлювати їх у якомога зрозумілішій площині, доносячи до мовця найбільш точне значення того чи того слова, підкреслюючи доречність чи, навпаки, недоречність використання певного мовного засобу відповідно до конкретної комунікативної ситуації тощо.

Проблемам мовної культури присвячені праці О. Пономарева, Р. Зорівчак, С. Єрмоленко, І. Вихованця, Н. Бабиц, Я. Радевича-Винницького та багатьох інших учених. «Культура мовлення вимагає від мовця правильного, доречного вибору мовних одиниць, які «пасували б» до комунікативної ситуації, відповідали її параметрам» [5, 84].

Говорячи про виразність мовлення як важливу ознаку його культури, етики мовця, Н.Бабиш слушно зауважує: «Культура слова – це мистецтво, оволодіти яким може той, хто зуміє органічно поєднати текст (матеріальне вираження думки) з почуттями, переданими ним, тобто оволодіє мовною системою, механізмом інтонування (мелодією, наголосом, темпом, паузами) та позамовними засобами увиразнення, підсилення емоційності: мімікою і жестом» [1, 202].

Про важливість для процесу спілкування невербальних засобів пише також Я.Радевич-Винницький у книзі «Етикет і культура спілкування». «Найуніверсальнішим і найефективнішим засобом інформаційного зв'язку між людьми є словесне (вербальне) мовлення. Проте спілкування відбувається не завжди і не тільки за допомогою слів, поєднаних у висловлювання. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів. Це передусім соматичні знаки: погляди, міміка, пози, рухи тіла тощо» [5, 63].

Відомий чеський письменник і соціолог Іржі Томан у книзі «Мистецтво говорити» радить мовцям «навчитися розуміти мову без слів», зазначаючи, що сучасна психологія приділяє велику увагу мові без слів. Учені провели чимало досліджень та експериментів і одержали цікаві результати в цій галузі. У багатьох випадках ідеться про істини, які людям відомі, але досі вони не усвідомлювали й не осмислювали їх. «Спілкуючись, люди передають інформацію одне одному не лише словами, а й мовою без слів. Обидва види інформації не обов'язково узгоджуються один з одним. Слова промовляють не завжди те, що очі й міміка» [7, 125].

Мета статті – на основі опрацьованої літератури з проблем мовленевої культури, спостережень за процесом усного мовлення довести важливу роль невербальних засобів спілкування як органічного складника культури мовлення у становленні особистості.

Вклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, для комунікації мовці використовують не лише вербальне (словесне) мовлення, а й різноманітні невербальні засоби, які доповнюють, уточнюють і, зрештою, увиразнюють його (мовлення).

Невербальні засоби спілкування – це елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [2, 59].

Учені встановили, що різноманітні невербальні сигнали в особистісному спілкуванні несуть від 60 до 80 % інформації. Це означає, що більша частина спілкування здійснюється без участі засобів мовного

коду, але з орієнтацією на інші його складові: паралінгвістичні елементи, елементи інших семіотичних систем [6, 90].

На думку дослідників, вираз обличчя, поза, жести (а саме це і є невербальними засобами спілкування) співрозмовника набагато ефективніші для його сприйняття як особистості, ніж словесне мовлення. «Мова тіла» повинна гармоніювати з вербальним мовленням, доповнюючи і підсилюючи його. Дуже важливо, однак, щоб «мова тіла» не була хаотичною, не створювала інформаційного шуму, який заважає повноцінному сприйняттю інформації.

Кожен мовець повинен виробити в собі звичку свідомо аналізувати цю «мову», довести її використання до автоматизму. Мова тіла здебільшого не усвідомлюється, тому мовцеві в невербальних реакціях важче прикидатись і фальшивити, ніж у словесному мовленні. За даними американських учених – фахівців у галузі спілкування, приблизно 55% інформації ми отримуємо від невербальних знаків, які супроводжують мовленнєвий контакт (міміка, жести), 38% дають нам голос, висота тону, тембр і тільки 7% – зміст сказаного [5, 63].

Певну роль у процесі спілкування відіграють також відстань між комунікантами (співрозмовниками), поза мовця і навіть погляд. Успіх спілкування значною мірою залежить від дистанції, яку займають співбесідники, а саме від того, наскільки «комфортною» є ця дистанція. «Незручна для співрозмовника дистанція під час розмови може несвідомо сприйматися чи й свідомо трактуватися як вторгнення в особистий «життєвий простір» або ж як відчуженість, небажання йти на зближення тощо» [5, 64].

Поза мовця також є знаком, який має комунікативний сенс. Поза – це мимовільна або вмисна постава тіла. За позою досвідчені мовці вміють угадувати настрій, визначати характер, читати думки співрозмовника. Позу треба тримати під контролем свідомості. Із безлічі поз, які спостерігаються під час спілкування людей, потрібно відібрати для себе декілька (скажімо, 10-12) таких, які пасують мовцеві, увиразнюють його як особистість. Кожна поза, «приміряна» тим чи тим мовцем до себе, повинна бути добре продуманою і, головне, – гарною. Потрібно пам'ятати, що поза виявляє не тільки душевний стан людини, свідчить про її здоров'я, підкреслює манери тощо, але й виявляє також ставлення та наміри мовця щодо співрозмовника.

Важливе значення для процесу спілкування має погляд, недарма кажуть, що очі – це ніби «дзеркало душі», і вони часто повідомляють більше, ніж слова. «Знакове, в т.ч. етикетне, функціонування очей регулюється певними нормами, неоднаковими в різних суспільствах. Так, у

Малі молодші за жодних обставин не повинні дивитися в очі старшим, студенти – викладачам і т.п. А на островах Фіджі корінні мешканці під час розмови, мабуть, аби не зустрічатися поглядом, відвертаються від співрозмовника, а не, як європейці, повертаються до нього обличчям. Японці під час розмови дивляться не в очі, а на шию партнера. У нас же неввічливо, розмовляючи з людиною, відводити очі вбік, розглядати якийсь предмет чи свої нігті, роздивлятися довкола...» [5, 67].

Спілкуючись із групою людей, виступаючи перед аудиторією, потрібно намагатися підтримувати зоровий контакт із якнайбільшою кількістю присутніх, бо це свідчить про те, що промовець бачить кожного, йому приємне спілкування з кожним. А це, звичайно, подобається людям. Однак не треба під час спілкування надто пильно вдивлятися в очі людей. Якщо ж промовець з певних причин не наважується або ж боїться дивитися комусь із присутніх в очі, він може дивитися «між людей».

В українській мові є чимало характеристик погляду, наприклад: *доброзичливий, холодний, байдужий, кривий, веселий, глибокий, привітний, колючий, скептичний, довірливий* та ін. Обираючи для себе той чи той погляд у конкретній мовленнєвій ситуації, під час розмови з тим чи тим співбесідником, потрібно, однак, пам'ятати, що «власник» привітного, доброзичливого погляду має значні переваги над тим, у кого погляд, навіть без видимих на те причин, часто холодний, колючий, злий чи байдужий.

Одним із невербальних засобів спілкування є міміка, вираз обличчя. Міміка – це рухи м'язів обличчя, які виражають психічний стан, почуття, настрої людини. Особливо «промовистими» є рухи м'язів навколо очей і рота. За ними досвідчені «людинознавці» можуть сказати про характер людини, її налаштованість на співрозмовника. І рухи м'язів, і їх «застигання» є знаками, що беруть участь (мимовільно чи «керовано») у вираженні почуттів, ставлення до співрозмовника тощо. «В українській мові є чимало слів і виразів, які описують ці знаки: *наморщити лоб; повести бровою; підморгнути; закусити губу; вишкірити зуби; скривитися; насупитися* та ін. Людей насторожує «кам'яний» вираз обличчя, обличчя-«маска». Вони намагаються розгадати, чи незворушність на обличчі співрозмовника справжня чи удавана, відчувають від спілкування з такою людиною психічний дискомфорт, часто загалом уникають контактів із нею» [5, 69].

Іржі Томан підкреслює неоціненну роль усмішки у налагоджуванні контактів із людьми. «... посмішка – це найдійовіша зброя, за допомогою якої найлегше проникнути крізь панцир інших «я». Дружня усмішка усуває настороженість або агресивність, долає всілякі перешкоди у спілкуванні з людьми» [7,85].

До позамовних засобів вираження мовлення, окрім міміки, належать жести. Жест – це рух тіла чи рух, який супроводжує людську мову або замінює її. Саме таке визначення поняття «жест» подає тлумачний словник української мови. Не виникає сумніву в тому, що мовлення людини було б схоже на роботу якогось механізму, якби не підсилювалося, не оживлювалося виразною мімікою і жестами. Розрізняють жести рук, жести голови і жести тулуба. «Жести повинні бути естетичними, вони – елемент загальної культури людини. І театральні жести повинні сприйматися як органічний елемент спілкування, а не як штучний, фальшивий вияв почуттів» [1, 203].

«За спостереженнями дослідників, українці в жестикуляції займають у Європі середнє становище. Перші місця належать італійцям і фінам. Проте й серед нас трапляються індивіди, котрим інколи дають слушні поради: «Не махай руками, як вітряк крилами», «Не роби вітру руками» та ін. Інколи співрозмовник просто відсувається чи відступає на безпечну відстань, натякаючи цим, що не хотів би стати жертвою надміру запальної жестикуляції партнера. Жести мають відповідати змістові й стилеві мовлення, бути різноманітними та функціонально доцільними, лише тоді вони корисні»[6, 101].

Невербальна комунікація – це комплексний процес, і щоб не виникло непорозуміння під час спілкування, щоб цей процес був приємним, зрозумілим і корисним для всіх його учасників, потрібно вмело узгоджувати несловесні засоби спілкування зі словесними. Під час розмови необхідно постійно контролювати свої жести, погляд, позу, міміку, тон, добираючи невербальні засоби відповідно до мовленнєвої ситуації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На основі наукових досліджень проблем мовної культури загалом і невербальних засобів спілкування як складника мовленнєвої культури особистості зокрема, а також на основі власних спостережень за процесом усного мовлення доходимо висновку, що невербальні компоненти відіграють важливу роль у процесі організації комунікації, активно впливаючи на її перебіг та результати. Будучи носіями значної частини комунікативної інформації, невербальні засоби можуть сприяти, перешкоджати чи навіть унеможливити міжособистісне спілкування. Тому так важливо навчитися використовувати ці засоби у процесі спілкування, доповнюючи ними доречно вжиті словесні засоби.

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 226 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К., 2004.
3. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. – Львів: Фенікс, 1996. – 367 с.

4. Культура української мови. Довідник /за ред. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 298 с.
5. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – 220 с.
6. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. – К.: Знання, 2008. – 245 с.
7. Томан Іржі. Мистецтво говорити. – К., 1989. – 293 с.

The article deals with some problems of the person's speech culture. Emphasize is paid to the importance of non-verbal means for the process of communication, to the necessity of using these means appropriately for the convincing speech and positive impact for the interlocutor. The essence of the concept "non-verbal means of communication" is revealed, the meaning of these means for speech expressiveness and emotionality is underlined. The opinions of some scientist for mimics, gestures, view, speakers pose and some other components of non-verbal communication are examined. The stress is paid to the necessity for combining the non-verbal communication with verbal ones in a concrete speech situation.

Key words: *speech culture, verbal speech, non-verbal means of communication, mimics, gestures, view, pose.*

УДК 372.461

Леся Охріменко (Самбір)

УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗА НОВОЮ ШКІЛЬНОЮ ПРОГРАМОЮ ВІДПОВІДНО ДО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається удосконалення навчання української мови учнів початкової школи за новою шкільною програмою відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти. Розкрито зміст програми з української мови для учнів початкових класів. Висвітлено переваги та недоліки підручників з української мови для учнів. Окреслено добір методів і прийомів навчання мови й мовлення, які може використовувати учитель початкових класів.

Ключові слова: *Державний стандарт, навчання, особливості, програма, підручник, українська мова, учень.*

Постановка проблеми. У початковій школі здійснюється реформування змісту навчання усіх предметів і в тому числі й української мови. З 2012/13 н.р. почалося впровадження нової навчальної програми у початкових класах. Сьогодні вже третій клас працює за новими навчальни-